

Словенска терминологија данас

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

SCIENTIFIC MEETINGS

Volume CLXVII

DEPARTMENT OF LANGUAGE AND LITERATURE

Book 28

SLAVONIC TERMINOLOGY TODAY

Accepted at the 5th meeting of the Department of Language and Literature
of 30th May, 2017, on the basis of reviews presented by *Predrag Piper*
and *Rajna Dragičević*

Editors

PREDRAG PIPER, full member of the Academy
Dr VLADAN JOVANOVIĆ

BELGRADE

2017

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига CLXVII

ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Књига 28

СЛОВЕНСКА ТЕРМИНОЛОГИЈА ДАНАС

Примљено на V скупу Одељења језика и књижевности
од 30. маја 2017. године, на основу реферата
академика *Предрага Пипера* и проф. др *Рајне Драгићевић*

Уредници

академик ПРЕДРАГ ПИПЕР

др ВЛАДАН ЈОВАНОВИЋ

БЕОГРАД

2017

Издају
Српска академија наука и уметности
и
Институт за српски језик САНУ

Уређивачки одбор

Предраг Пипер, редовни члан САНУ, Слободан Реметић, редовни члан АНУРС,
проф. др Мато Пижурица, проф. др Срето Танасић, проф. др Софија
Милорадовић, проф. др Рајна Драгићевић, доц. др Исидора Бјелаковић,
проф. др Викторија Людвигвна Иващенко, проф. др Сергей Викторович
Гринеv-Гринеvич, др Сергей Дмитриевич Шелов, prof. dr Ewa Wolnicz-Pawłowska,
к. ф. н. Вячеслав Константинович Щербин, др Марина Спасојевић и
др Владан Јовановић

Рецензенти појединачних радова

проф. др Слободан Реметић, редовни члан АНУРС, проф. др Гордана Јовановић,
проф. др Мато Пижурица, проф. др Људмила Поповић, проф. др Срето Танасић,
dr Peter Weiss, prof. dr Ewa Wolnicz-Pawłowska, проф. др Рајна Драгићевић,
проф. др Душко Витас, проф. др Сергей Викторович Гринеv-Гринеvич,
проф. др Софија Милорадовић, проф. др Александар Милановић, др Марта
Бјелетић, др Снежана Петровић, др Викторија Людвигвна Иващенко,
доц. др Исидора Бјелаковић, к.ф.н. Вячеслав Константинович Щербин,
др Владан Јовановић

Лектор и коректор радова на српском језику
Марија Селаковић

Коректура резимеа на енглеском језику
Clare McGinn Zubac

Превод и коректура резимеа на руском језику
Свејлана Гољак, Эльвира Анатольевна Сорокина

Коректура радова на руском језику
Эльвира Анатольевна Сорокина

Припрема за штампу
Милан Тасић

Тираж 400 примерака

Штампа
Службени гласник, Београд

САДРЖАЈ

Уводно слово 9

I. ПОГЛЕД НА РАЗВОЈ ТЕРМИНОЛОШКИХ И ТЕРМИНОГРАФСКИХ ИСТРАЖИВАЊА У СЛОВЕНСКИМ ЈЕЗИЦИМА. ПРАВЦИ У ТЕРМИНОЛОГИЈИ

Викторія Людвігівна Іващенко: Слов'янське термінознавство:
проблематика й перспективи розвитку 15

Эльвира Анатольевна Сорокина: Формирование теории
языка для специальных целей (ЯСЦ) 29

Сергей Викторович Гринев-Гриневич: Антропологистика
как современное развитие терминоведения 41

Кацярына Пятроўна Любецкая: Спецыяльная лексіка
беларускай мовы як аб'ект даследавання беларускіх
лінгвістаў у канцы ХХ – пачатку ХХІ стст. 51

Marta Małachowicz: Prace dyplomowe z dziedziny terminologii
i terminografii powstałe w instytucie komunikacji
specjalistycznej i interkulturowej uniwersytetu
warszawskiego w latach 2010–2015 61

II. ТЕРМИНОЛОГИЈА И РЕЧНИЦИ

Сергей Дмитриевич Шелов: Универсальный терминологический
словарь: новый тип терминологических словарей 71

Юрий Николаевич Марчук: Проблемы многоязычной
терминографии 85

Марија С. Ђинђић: Обрада лингвистичких и
граматичких термина у двојезичном описном
речнику (на примеру Новог турско-српског речника /
Yeni Türkçe-Sırpça Sözlük) 91

Данко Шипка: Двојезична терминологија исламских термина	101
Рада Стијовић, Олга Сабо, Ранка Станковић: Речник САНУ као база термилошких речника (на примеру Речника кулинарства)	109
Володимир Володимирович Дубичинський: Терминографичні праці харківських лексикографів	125
Вячеслав Константинович Щербин: Отраслевая лексикографија Беларуси	135

III. ГРАМАТИЧКА И ЛИНГВИСТИЧКА ТЕРМИНОЛОГИЈА

Јованка Радић: О логичким основама српских лингвистичких термина на <i>-ица</i> и <i>-ина</i>	149
Милош М. Ковачевић: О термину субјекат у србистици	173
Вељко Ж. Брборић: Српска правописна терминологија данас – у науци и настави	187
Драго Тешановић: Централни и периферни суфикси у српској дериватологији	197
Сања Ж. Ђуровић: Основни појмови морфематике српског језика	213
Марина Љ. Спасојевић: Појмовно-термилошки апарат при проучавању глаголског вида и сродних појава у србистици у светлу аспектолошких приступа	229
Наташа С. Вуловић: Употреба основних фразеолошких термина у српској (и словенској) лингвистици	243
Владан З. Јовановић: Српска терминологија у <i>Речнику словенске лингвистичке терминологије</i> из угла савременог стања српске лингвистике	253
Milan Harvalík: Slovánská onomastická terminologie v mezinárodním kontextu	267
Iveta Valentová: Slovenská onomastická terminológia	277

IV. СТАНДАРДИЗАЦИЈА ТЕРМИНА У ПРОШЛОСТИ И САДАШЊОСТИ. ТЕРМИНИ И КЊИЖЕВНОЈЕЗИЧКА НОРМА

Виктор Д. Савић: Српски називи документа у средњем веку – према самим документима (1189–1346)	291
Исидора Г. Бјелаковић: Синонимија у терминологији код Срба у 18. и 19. веку (математичка географија и астрономија)	305
Александар М. Милановић: Развој српске термилошке мисли у 19. веку: допринос Лазе Костића	317

Марина С. Јањић: Школска терминологија у дијахронијској перспективи	331
Ewa Wolnicz-Pawłowska: Problemy terminologiczne w działalności UNGEGN	343
Tanja Fajfar: Jezikovnokulturna ustreznost kot terminološko načelo	351
Mojca Žagar Karer: Terminološko svetovanje: izkušnje in perspektive	361
Lana Hudeček: Anglizmi u hrvatskome nazivlju	371
Milica Mihaljević: Terminologija kao deskriptivna ili preskriptivna znanost – stanje u Hrvatskoj	383

V. ТЕРМИН И ЛЕКСИЧКИ СИСТЕМ

Милорад П. Дешић: Специјална лексика и полисемија	407
Рајна М. Драгићевић: Детерминологизација као процес општег лексичког фонда	417
Mariusz Górnicz: Czy naukowcy z krajów słowiańskich lubią terminy metafory?	425

VI. ФУНКЦИОНАЛНА РАСЛОЈЕНОСТ ТЕРМИНОЛОШКОГ ИЗРАЗА – НАУЧНА, ПРОФЕСИОНАЛНА (СТРУЧНА) ТЕРМИНОЛОГИЈА И СПЕЦИЈАЛНА ЛЕКСИКА ДУХОВНЕ И МАТЕРИЈАЛНЕ КУЛТУРЕ НАРОДНИХ ГОВОРА

Ружица С. Левушкина: Лексеме из општег лексичког фонда као термини у сфери православне духовности	439
Альбіна Анатоліївна Ковтун: Способи непрямой номінації релігійних понять в українській мові	451
Ђорђе Р. Оташевић: Рад на српској слободнотидарској терминологији	461
Гордана Р. Штасни: Термини у домену нанотехнологије	469
Оксана Чмелікова-Газдошова: Субстантивовані прикметники в українській і чеській юридичній термінології	481
Бојана С. Милосављевић: Филозофска лексика у речнику и у говору	493
Милан С. Ајдановић: Грецизми у српском географском терминосистему	509
Валентина Федоровна Новодранова: Когнитивное моделирование терминосистемы предметной области знания	521
Ольга Михайловна Рылкина: Способы терминообразования русских нозологических терминов (на материале русскоязычной терминологии детской кардиологии)	529

Тамара Валентиновна Рожкова: Статус и типологизация глагола в медицинской терминологии	537
Елена Викторовна Рыжкина: О некоторых динамических процессах в современной русской терминологии	549
Маргарита Николаевна Лазарева: О соотношении интернационального и национального в научных названиях растений (на материале русского языка)	557
Оксана Вікторівна Нарушевич-Васильсва: Семантико-тематична та категорійно-поняттєва організація української термінології харчової промисловості	567
Драгана И. Радовановић: Од Вукове трпезе из његовог Рјечника до Матичиног једнотомника	577
Неђо Г. Јошић: Народни називи воћака код Срба и критеријуми њиховог раслојавања	587
Мирјана С. Петровић-Савић: Из географске терминологије Јадра	599
Ивана В. Лазић-Коњик: Лексика традиционалне културе према тематским пољима	613
Софија Ј. Мићић-Кандијаш: Лексиколошки и лексикографски аспекти превођења енглеских медицинских израза на српски	625

VII. ЕЛЕКТРОНСКЕ ТЕРМИНОЛОШКЕ БАЗЕ ПОДАТАКА И ЊИХОВА ПРИМЕНА У ТЕРМИНОЛОГИЈИ, ТЕРМИНОГРАФИЈИ И ЛЕКСИКОГРАФИЈИ. ТЕРМИНОЛОШКИ САЈТОВИ И ПОРТАЛИ

Александр Васильевич Зубов: Способы автоматического извлечения терминов из текста	639
Paweł Kowalski, Zofia Rudnik-Karwatowa: Wykorzystanie terminologii w systemie informacyjno-wyszukiwawczym językoznawstwa sławistycznego iSybisław	643
Maja Bratanić, Ana Ostroški Anić, Siniša Runjaić: Od baze do portala – razvoj nacionalne terminološke infrastrukture	657
Jana Levická: Počiatky slovenskej terminologickej databázy a jej súčasnosť a budúcnosť	667
Максим Олегович Вакуленко: Віртуальна українсько-російсько-англійська термінографічна лабораторія з фізики: сучасні лінгвістичні технології у фаховій мові	679

УВОДНО СЛОВО

Зборник пред нама настао је из реферата изложених на Међународном научном симпозијуму *Словенска терминологија данас*, који се одржао 11–13. маја 2016. године у Београду, у организацији Српске академије наука и уметности (Одељења језика и књижевности), Института за српски језик САНУ, Академије наука и умјетности Републике Српске (Одјељења књижевности и умјетности) и Матице српске. У Организационом одбору скупа били су: Предраг Пипер, редовни члан САНУ, Слободан Реметић, редовни члан АНУРС, проф. др Срето Танасић, проф. др Софија Милорадовић, проф. др Мато Пижурица, проф. др Рајна Драгићевић, доц. др Исидора Бјелаковић, др Викторија Људвиговна Ивашченко, к. ф. н. Вјачеслав Константинович Шчербин и др Владан Јовановић. Секретари Организационог одбора били су др Марина Спасојевић и др Мирјана Петровић-Савић, а научни секретари: Весна Ђорђевић и Бојана Томић. Будући да је један од основних циљева с којим је основано Друштво српске словесности био рад на стварању српске научне терминологије, одржавање Симпозијума у оквиру програма обележавања 175 година од оснивања Друштва, данас Српске академије наука и уметности, била је прилика изнова се подсетити овог важног догађаја.

На Међународном научном симпозијуму *Словенска терминологија данас* изложено је 63 реферата, а учесници су били из 11 земаља: Србије, Републике Српске (Босна и Херцеговина), Хрватске, Словеније, Пољске, Чешке, Словачке, Русије, Белорусије, Украјине и Сједињених Америчких Држава.

Првог дана, пре него што је Симпозијум званично био отворен, одржан је састанак чланова Терминолошке комисије при Међународном комитету слависта, по унапред припремљеном програму Комисије. На састанку Комисије, поред осталог, разговарано је о динамици рада на изради колективне монографије *Словенска терминологија крајем 20. и почетком 21. века* и изради библиографије радова из терминолошке лингвистичке проблематике за поменути период. Поред чланова Комисије, на Симпозијуму су учествовали домаћи и страни филолози из више лингвистичких дисциплина, будући да терминологија представља важан сегмент номенклатуре сваке појединачне науке, дисциплине, па тако и лингвистике у целини.

Скуп је отворен поздравном речју потпредседника Српске академије наука и уметности академика Љубомира Максимовића, а потом су поздравне речи упутили и представници других установа у својству организатора и покровитеља скупа: проф. др Слободан Реметић, редовни члан Академије наука и умјетности Републике Српске, др Миодраг Матицки, потпредседник Матице српске, проф. др Срето Танасић, директор Института за српски језик САНУ, и проф. др Љиљана Бајић у име Савеза славистичких друштава Србије и Међународног комитета слависта. На пленарној седници, којој су председавали академик Предраг Пипер, др Викторија Људвиговна Ивашченко и проф. др Срето Танасић, изложено је седам реферата, у којима су представљена истраживања у области терминологије из седам словенских лингвистичких средина: Украјине, Русије, Словеније, Белорусије, Пољске, Хрватске и Србије.

Другог дана скупа организоване су две паралелне секције, уобличене у два преподневна и два послеподневна блока. Након сваког блока предвиђена је и реализована петнаестоминутна дискусија. У оквиру прве секције изложено је деветнаест реферата, у којима су обрађивани проблеми из лингвистичке терминологије у словенским језицима, затим представљене анализе термина из разних области знања и стваралаштва из угла етимологије, историјског развоја и савременог стања, анализирана практична питања упоредне и вишејезичне терминологије и терминографије. У оквиру друге секције, изложено је деветнаест реферата, у којима су обрађене теме везане за место термина у лексичком систему словенских језика, упоредно изучавање терминолошких система, израду терминолошких електронских база и портала, као и израду терминолошких речника.

Током трећег дана скупа паралелне секције подразумевале су преподневни и један послеподневни блок (само у првој секцији), након којих је, такође, организована петнаестоминутна дискусија. У оквиру прве секције изложено је дванаест, а током друге секције седам реферата. У рефератима су обрађиване теме које се односе на функционалну раслојеност терминолошког израза, затим питање терминологије у језицима специјалне намене, проблем интернационализације и национализације у терминологији словенских језика итд. С обзиром на славистичку природу скупа, теме реферата, као што је било очекивано, у првом реду биле су посвећене дескриптивним, нормативним и компаративним аспектима словенске терминологије данас и у њеној историји.

Радови представљени у овом зборнику одражавају главне токове у којима се у словенском свету данас развија терминологија схваћена у два основним значењима – као 1) уређен систем специјалних лексичких јединица у служби одређене науке, струке, духовности, уметности и сл. и као 2) аутономна лингвистичка дисциплина која се бави изучавањем термина као

јединица термилошког система. Садржај зборника чине радови који су груписани у оквиру следећих целина: *I. Поглед на развој термилошких и термилографских израживања у словенским језицима. Правци у терминологији, II. Терминологија и речници, III. Грамаичка и лингвистичка терминологија, IV. Стандардизација терминологије у прошлости и садашњости. Термини и књижевнојезичка норма, V. Термин и лексички систем, VI. Функционална раслојеност термилошког израза – научна, стручна (професионална) терминологија и специјална лексика духовне и материјалне културе народних говора, и, као последње поглавље, VII. Електронске термилошке базе података и њихова примена у терминологији, термилографији и лексикографији. Термилошки сајтови и портали.*

Овај симпозијум била је zgodна прилика да се сагледа српска терминологија у ширем словенском лингвистичком контексту, да се погледа оно што је досад урађено и оно што још треба урадити. С друге стране, учешће великог броја домаћих лингвиста на скупу и објављивање њихових радова у овом зборнику омогућује да се српска лингвистика у пољу терминологије на ваљан начин представи широј словенској публици.

Уредници

ТЕРМІНОГРАФІЧНІ ПРАЦІ ХАРКІВСЬКИХ ЛЕКСИКОГРАФІВ

Володимир Володимирович Дубічинський*

Статтю присвячено проблемі створення словників у Харківському лексикографічному товаристві (ХЛТ) при Національному технічному університеті „Харківський політехнічний інститут“ (Україна). Йдеться про перекладні (дво- та багатомовні) термінологічні тлумачно-сполучувані словники. Запропоновано оригінальну мікроструктуру словника, а також наведено приклади словникових статей лексикографічних праць, виданих у ХЛТ.

Ключові слова: лексикографія, термінологічні словники, мікроструктура словника (словникова стаття)

На початку 1992 року на базі Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (НТУ «ХПІ») створено Харківське лексикографічне товариство (ХЛТ), що об'єднує науковців, перекладачів, викладачів, студентів, спеціалістів-нефілологів різних вишів міста Харкова та інших міст і держав, які працюють над створенням різноманітних словників, удосконалюють словникарську теорію та практику.

Товариство працює на громадських засадах. Харківським його названо лише за місцем знаходження. Членами товариства можуть бути мешканці різних міст, громадяни різних країн, усі, хто працює над створенням словників і навчальних словникових матеріалів.

Серед основних завдань товариства не тільки підготовка й видання різноманітних словників, але й концентрація зусиль та координація праці всіх словників світу, організація та проведення науково-практичних конференцій, семінарів, обговорень тощо.

ХЛТ організувало кілька міжнародних наукових конференцій і семінарів: Алушта (1993, 1995) – Міжнародна наукова конференція «Сучасні проблеми лексикографії»; Гродно (спільно з Гродненським державним університетом, 1997, 1998, 2002, 2005, 2007, 2009, 2013) – Міжнародна наукова конференція «Сучасні проблеми лексикографії»; Київ (спільно з Національним авіаційним університетом, 2000) – Міжнародна наукова конференція «Сучасні проблеми термінології та термінографії»; Відень (спільно з Австрійським комітетом славістів, 2001) – Міжнародна наукова конференція «Слов'янські

---

* Варшавський університет, Польща; v.dubichynskyi@uw.edu.pl

мови сьогодні»; Санкт-Петербург (Інститут лінгвістичних досліджень РАН, 2015) – Міжнародна наукова конференція «Сучасні проблеми лексикографії»; Харків (спільно з Міжнародним слов'янським університетом, 1999) – Міжнародна наукова конференція «Сучасні проблеми лексикографії»; Харків (НТУ «ХП», 2004) – Міжнародна наукова конференція «Проблеми викладання мов»; Харків (НТУ «ХП», спільно з Гродненським державним університетом та Інститутом славістики Клагенфуртського університету, Австрія, 2011) – Міжнародна наукова конференція «Сучасні проблеми лексикографії»; Харків (НТУ «ХП», 1994–2014) – Міжнародні лексикографічні семінари для студентів, аспірантів і молодих учених (Школа молодих лексикографів).

У наукових заходах ХЛТ брали участь словникарі з України, Росії, Білорусі, Австрії, Великобританії, Ізраїлю, Китаю, Кореї, Німеччини, Польщі, Угорщини, Швеції тощо, обговорювалися проблеми методології словникової праці, термінографії, типології словників, національно-культурної специфіки лексикографічної практики, проблеми історичного та комп'ютерного словникарства. Форуми закликали лексикографів до створення міжнародних авторських колективів, заявили про «відкриття державних кордонів» у галузі співробітництва словникарів. ХЛТ є одним із ініціаторів створення Харківського відділення Українського термінологічного товариства.

З 1998 року ХЛТ на базі НТУ «ХП» розробляє комп'ютерні системи забезпечення українсько-російсько-українського й українсько-англійсько-українського перекладу наукових текстів. На програмній основі, розроблений в лабораторії машинного перекладу НТУ «ХП», товариство виконує перспективну програму складання україномовних перекладних словників на електронних носіях за провідними галузями людської діяльності (за різними терміносистемами), створює єдину технологію постійного оновлення термінології української мови.

З 1992 року за підтримки ХЛТ видано збірники лексикографічних праць, які теоретично обґрунтовують словникову практику та викладацьку діяльність: *Современные проблемы лексикографии* / Под ред. В.В. Дубичинского, С.В. Вакуленко, А.И. Даниленко. – Харьков, 1992; *Vocabulum et vocabularium: Слово и словарь* / Под ред. В.В. Дубичинского, С.В. Вакуленко, А.И. Даниленко. – Харьков, 1994. – Вып. 1; *Vocabulum et vocabularium: Слово и словарь* / Под ред. В.В. Дубичинского. – Харьков, 1995–1999. – Вып. 2–6; *Vocabulum et vocabularium: Слово и словарь* // Вестник Международного славянского университета (МСУ). Серия «Филология». – Харьков, 1999. – Вып. 7. – Т. 2. – № 4; *Сучасні проблеми термінології та термінографії*. – Київ, 2000; *Slavic Languages Today* / Ed. T. Reuther. – Vienna, 2001; *Vocabulum et vocabularium. Слово и словарь: Сб. науч. трудов по лексикографии* / Отв. ред. В.В. Дубичинский, С.А. Емельянова, Л.В. Рычкова. – Гродно, 2002. – Вып. 8; *Прикладная лингвистика. Проблемы построения лингвистического обеспечения*

образовательных систем высшей школы: Сб. научных статей / Сост.: В.В. Дубичинский, К.А. Метешкин, Л.А. Федорченко. – Харьков, 2005.; *Vocabulum et vocabularium. Слово и словарь: Сб. науч. трудов по лексикографии / Отв. ред. Л.В. Рычкова и др.* – Гродно, 2005. – Вып. 9; *Vocabulum et vocabularium. Слово и словарь: Сб. науч. трудов по лексикографии / Отв. ред. Л. В.Рычкова, В.Л. Воронович.* – Гродно, 2007. – Вып. 10; *Vocabulum et vocabularium. Слово и словарь: Сб.науч. трудов по лексикографии / Отв. ред. Л.В. Рычкова, И.А. Усаченко.* – Гродно, 2009. – Вып. 11; *Vocabulum et vocabularium. Слово и словарь: Сб.науч. трудов по лексикографии / Под. ред. В.В. Дубичинского и Т. Ройтера.* – Харьков, 2011. – Вып. 12; *Vocabulum et vocabularium. Слово и словарь: Сб.науч. трудов по лексикографии / Под. ред. Л.В. Рычковой, Т. Ройтера, В.В. Дубичинского и др.* – Гродно, 2013. – Вып. 13; *Vocabulum et vocabularium. Слово и словарь: Сб.науч. трудов по лексикографии.* – СПб, 2016. – Вып. 14 (у друці).

Задля забезпечення навчального процесу з викладання «Української мови за професійним спрямуванням» в Національному технічному університеті «Харківський політехнічний інститут» (НТУ «ХПІ») видано кілька підручників, навчальних посібників і лексикографічних праць: Бондаренко В.В., Дубічинський В.В., Кухаренко В.М. та інші Ділова українська мова: Дистанційний курс. – Харків, 2000; Бондаренко В.В., Дубічинський В.В., Кухаренко В.М. та інші Науково-технічний переклад (українська-російська мова): Дистанційний курс. – Харків, 2000; Михайлова О.Г., Сидоренко А.А., Сухопар В.Ф. Українська наукова термінологія. – Харків, 2002; Дубічинський В.В. Лексикографія української мови: Конспект лекцій. – Харків, 2002; Бондарець О.В., Дубічинський В.В., Павлова Г.Д., Терещенко Л.Я. Посібник з основ українського термінознавства та перекладу науково-технічної літератури. – Харків, 2002; Бондарець О.В., Булавін В.І., Дубічинський В.В., Некрасов О.П., Павлова Г.Д., Терещенко Л.Я. Посібник з хімічного термінознавства. – Харків, 2003; Дубічинський В.В., Кринець О.М. Лінгвістичні аспекти стандартизації української термінології: Методичні вказівки. – Харків, 2003; Прикладне термінознавство / За ред. В.В. Дубічинського та Л.А. Васенко. – Харків, 2003; Дубічинський В.В. Українська лексикографія: Історія, сучасність та комп'ютерні технології. – Харків, 2004; Васенко Л.А., Дубічинський В.В., Кринець О.М. Фахова українська мова. – Київ, 2008; Дубічинський В.В. Лексикографія. – Харків, 2012; Васенко Л.А. Вступ до прикладної лінгвістики. – Харків, 2014.

Харківське лексикографічне товариство при НТУ «ХПІ» працює над термінологічними словниками, користуючись своєю оригінальною методологічною концепцією словникової статті.

Змістом словника є весь комплекс інформаційних ресурсів. Спробуємо створити ідеальну модель термінографічної праці, яка б містила основні

види лінгвістичної та екстралінгвістичної інформації. Перерахувати всі типи інформації в словнику практично неможливо. Наведемо його найважливіші інформаційні блоки-зони, що мають універсальний характер:

1. Орфоепія й орфографія – фонетична (наголос, іноді транскрипція – вимова деяких фрагментів терміна) та правописна інформація.

2. Граматична характеристика – інформація про основні морфологічні ознаки реєстрового слова, його граматичні категорії, парадигми словозміни.

3. Семантизація реєстрової одиниці – інформація про її значення. Для номінації операції та наслідку семантизації використовують терміни *тлумачення*, *дефініція* і *перекладний еквівалент*.

Тлумачення розкриває значення мовної одиниці з погляду наївної картини світу, його зазвичай дають філологічні словники; дефініція (термінологічне тлумачення) – логічне визначення поняття, яке містять енциклопедичні, термінологічні словники, зорієнтовані на наукове бачення дійсності; перекладний еквівалент – мовна одиниця, використовувана для семантизації реєстрової одиниці у дво- та багатомовних перекладних словниках.

Розкриття змісту словникових одиниць також можливе за допомогою синонімів, сполучуваності, словотвірних, етимологічних, історичних, енциклопедичних довідок, покликань на уживане слово тощо.

4. Відомості про системні відношення – синонімічні, антонімічні, паронімічні, омонімічні, партитивні, ідеографічні, функціональні, гіпо-гіперонімічні та інші.

5. Термінологічна валентність – набір словосполучень у словниковій статті, в яких реєстрове слово є опорним чи залежним компонентом словосполучення. У термінологічних словниках переважно подають значення слова поза контекстом його вживання. Сполучуваність надає можливість глибше й точніше розкрити семантику описуваної термінологічної одиниці.

6. Словотвірна інформація – терміноелементи (наприклад, префікси, суфікси, основи), модель словотворення тощо. Словотвірне гніздо зазвичай демонструє дериваційні можливості заголовного слова, розширює інформаційний потенціал словника.

7. Етимологічні довідки часто подають у словнику для того, щоб простежити походження й історичні витоки термінів.

8. Лексикографічні позначки – власне словниковий засіб, який обмежує сферу вживання та лінгвістичні особливості тих чи інших термінів.

Серед використовуваних в лексикографії позначок розрізняємо: лексичні (*про людину; транспорт; за часів царату* і т.п.); семантичні (*перен.* тощо); галузеві, зокрема й функціонально-стильові (*газетн., офіц., спец., хім., фіз., матем.* тощо); стилістичні (*розм., книжн.* тощо); емоційно-експресивні (*ірон., жарт., зневажл.* тощо); хронологічні (*застар., істор.* тощо); граматичні (*недок., перех., род. мн., коротк.ф.* тощо); статистичні (*рідше*,

завичай тощо); заборонні (*не викор., не реком.* тощо); обмежувальні (*тільки недок.* тощо) та деякі інші.

9. Покликання – віднесення користувача до ядерного заголовного терміна (напр., *див., те саме що*).

10. Енциклопедичні довідки. Термінологічні словники як лексикографічні праці, що описують явища, процеси, предмети дійсності, оперують здебільшого саме енциклопедичною інформацією.

Отже, навіть коротка характеристика типів лексикографічної інформації та елементів словникової статті показує їх взаємозв'язок і взаємозалежність, що підтверджує висновок про мікроструктуру словника як про окрему систему в макроструктурі словника.

Зважаючи на навчально-методичну доцільність потреб вищої освіти, непересічного значення набуває сьогодні праця термінографів щодо створення термінологічних словників нової генерації, і перш за все, у комплексному описові термінологічних одиниць різного ґатунку.

Комплексність лексикографічного опису термінологічних одиниць полягає у системній репрезентації термінів і термінологічних словосполук у єдиній структурі словникової статті, яка об'єднує алфавітний та ідеографічний (тезаурусний) принципи відображення термінів і складається з таких елементів: заголовного терміна в канонічній (початковій) формі; акцентологічної (наголос) та короткої граматичної характеристики заголовного терміна; перекладу термінів іншою (іншими) мовою (мовами); дефініції (дефініцій) кожного зі значень заголовних термінів; наведення термінологічної та нетермінологічної сполучуваності терміна з перекладними еквівалентами; опису словотвірних потенцій термінологічних одиниць із перекладними еквівалентами (словотвірне гніздо); ілюстративних речень.

Комплексна словникова стаття є узагальненим лексикографічним описом термінологічного мінімуму, який складається як з однослівних термінів (центри, ядра), наприклад: *сівалка*, так і з термінів-словосполук, наприклад: *бавовняна сівалка*, що формують периферію термінологічного ядра.

Заголовні одиниці є однослівними термінами-іменниками (ядра). Розширення словника може відбуватися за рахунок сполучуваних можливостей кожного з цих ядерних термінів і словотвірного гнізда.

Акцентологічну характеристику обмежено наведенням наголосу на відповідному складі заголовного слова. **Коротка граматична характеристика** передбачає: подання форми родового відмінка однини та зазначення роду іменника, форм жіночого та середнього роду прикметника. Наприклад:

Накопичувач, -а, ч.

Плантажн/ий, -а, -е.

Перекладні еквіваленти та дефініції для словника передбачено добирати з авторитетних довідників і підручників відповідних галузей знань.

Наведемо приклад з російсько-українського словника сільськогосподарської техніки, в якому перекладено не тільки заголовні терміни, але й їхні дефініції:

Подборщик, -а, м. –

механизм, который устанавливается на уборочных машинах для подбора скошенной растительной массы.

Підбирач, -а, ч. –

механізм, який установлюють на збиральних машинах для підбирання скошеної рослинної маси.

Сполучуваність термінів запропоновано описувати за 4-ма сполучуваними позиціями:

1) прикметники або дієприкметники у функції узгодженого означення з заголовним терміном, наприклад: *блокувальний важіль, вмикальний важіль, гальмовий важіль, заводний важіль, перемикальний важіль*;

2) заголовна термінологічна одиниця із залежними іменниками в різних відмінках (з прийменниками та без прийменників), наприклад: *корінь з числа, корінь рівняння*;

3) заголовна термінологічна одиниця є залежним членом у словосполучі (з прийменниками та без прийменників), наприклад: *концепція маркетингу, керування маркетингом, менеджер з маркетингу*;

4) заголовний термін із керованими дієсловами у формі інфінітива недоконаного та доконаного виду (з прийменниками або без прийменників), наприклад: *починати – почати дискусію, переходити – перейти до дискусії*. Сполучувані позиції вводяться знаком # .

У **словотвірне гніздо** входять одиниці з термінами-прикметниками, похідними від заголовної одиниці-іменника, наприклад: *анодні промені, анодний струм* тощо. Словотвірне гніздо позначено знаком *.

Ілюстративні речення є мінімальними текстовими одиницями, які можуть допомогти студентам використовувати описувані терміни в письмовому та усному мовленні, у живому спілкуванні мовою фаху. Фрази переважно несуть додаткову теоретичну інформацію з основ описуваної у словнику терміносистеми. Ілюстративні речення виділено курсивом.

Важливим питанням лексикографічної праці є **добір лексики** для термінологічного мінімуму. Критеріями внесення терміна до словника вважаємо такі: а) доцільність і необхідність терміна у контекстах певної підмови; б) частотність вживання конкретного терміна в текстах зі спеціальності; в) цінність його для описуваної термінологічної системи.

Термінологічним мінімумом називаємо функціонально зв'язаний лексичний мінімум, який змістовно відображає певний фрагмент словникового складу, пов'язаний з тією чи іншою підмовою (терміносистемою). З дидактичною метою опанування мінімуму є необхідним для студента задля оволодіння системними основами термінології тієї спеціальності, вивчення якої передбачене навчальними програмами.

Сьогодні за пропонованою концепцією в Харківському лексикографічному товаристві при НТУ «ХП» створено та видано такі словники: Дубичинський В.В., Зубарева В.А., Олійник С.П. Русско-английский толково-сочетаемостный словарь по внешнеэкономической деятельности. – Харьков, 1992; Дубичинский В.В., Данилевич С.Б. Терминологическая лексика русского языка по теме «Физические величины» в курсе элементарной физики. – Харьков, 1992 (часть 1); 1993 (часть 2); Дубичинский В.В., Горнова Л.М., Буквин А.В., Северин Н.В. Общественно-публицистическая лексика русского языка. – Харьков, 1993; Дубичинский В.В., Клебанова С.М. Краткий словарь театральной лексики (русский-английский-французский-испанский). – Харьков, 1993; Термінологічна лексика з мікро- та макроекономіки / За ред. Т.В.Рябової та В.В.Дубичинського. – Харків, 1994 (Російсько-український словник); Дубичинский В.В., Романов Ю.А., Данилевич С.Б., Медолазов А.А. Учебный русско-английский словарь математических терминов / Под ред. В.В. Дубичинского. – СПб, 1996; Дрозд О.М., Дубічинський В.В., Д'яков А.С., Зубарева В.А., Кияк Т.Р., Куліш В.І., Олійник С.П. Словник-посібник економічних термінів. Російсько-українсько-англійський / За ред. Т.Р. Кияка. – Київ, 1997; Дубичинский В.В., Зубарева В.А., Олейник С.П. и др. Словарь-справочник терминов внешнеэкономической деятельности. Русско-англо-китайский. – Харьков, 2000; Єгоров Б.О., Єгоров Г.Г., Осташевський М.О. та інші. Російсько-український робочий словник фахівця з електротехніки: електричні машини / За ред. В.В.Дубичинського – Харків, 2001; Дубічинський В.В., Кринець О.М., Чернявська С.М. Словник-мінімум термінів ділової української мови – Харків, 2002; Зембінська Т.М., Морозов І.В., Дубічинський В.В. Російсько-український і українсько-російський словник термінів сільськогосподарської техніки. – Харків, 2004; Словарь химических терминов // Под ред. В.В. Дубичинского – Ростов н/Д, 2006; Дубичинский В.В., Евдощенко С.И., Гайворонская В.В. Учебный словарь химических терминов (русско-английский). – Харьков, 2012.

Наведемо приклади словникових статей.

Дубичинский В.В., Зубарева В.А., Олейник С.П. Русско-английский толково-сочетаемостный словарь по внешнеэкономической деятельности (Харьков, 1992):

НАЛОГ, *м* : tax.

Устанавливаемый государством обязательный сбор, к-рый уплачивается предприятиями, учреждениями и населением.

Косвенный налог – indirect tax

Личный налог – general property tax

Подходный налог – income tax

Прямой налог – direct tax

Налог на добавленную стоимость – value-added tax

Налог на нераспределённую прибыль – indistributed profit tax

Налог на прибыль корпораций – corporation income tax

Налог с оборота – turnover tax

Элементы налога – elements of tax

* Налоговое право – fiscal law

Налоговые льготы – tax incentives

Налоговые гавани – tax havens.

1. В нашей стране подоходный налог является основным видом прямых налогов с населения и взимается по прогрессивной системе с нарастающей ставкой обложения. 2. В облагаемый налогом на добавленную стоимость оборот включается не вся выручка, а только добавленная в данном звене производства и реализации стоимость.

Дубичинский В.В., Романов Ю.А., Данилевич С.Б., Медолазов А.А. Учебный русско-английский словарь математических терминов / Под ред. В.В.Дубичинского. – СПб, 1996:

УРАВНЕНИЕ, *ср.* – equation.

Равенство, верное при некоторых допустимых значениях входящих в него переменных.

Алгебраическое ~ – algebraic equation.

Биквадратное ~ – biquadratic equation.

Буквенное ~ – literal equation.

Данное ~ – given equation.

Дробное ~ – fractional equation.

Дифференциальное ~ – differential equation.

Иррациональное ~ – irrational equation.

Квадратное ~ – quadratic equation.

Кубическое ~ – cubic equation.

Линейное ~ – linear equation.

Неопределенное ~ – indeterminate equation.

Однородное ~ – homogeneous equation.

Параметрическое ~ – parameter equation.

Показательное ~ – exponent equation.

Полное ~ – full equation.

Совместные ~я – consistent equations.

Тригонометрическое ~ – trigonometrical equation.

~ линии – equation of a line.

~ плоскости – equation of a plane.

~ поверхности – equation of a surface.

~ прямой – equation of a line.

~ прямой в отрезках на осях – intercept form of (for) the equation of a straight line.

~ с двумя неизвестными – an equation in two unknowns.

~ степени n – equation of n degree.

Левая (правая) часть ~я – the left (right) side of an equation.

Система ~й – system of equations.

Выводить-вывести ~ – to derive an equation.

Решать-решить ~ – to solve the equation.

Составлять-составить ~ – to formulate (form, set up, write) an equation.

Транспонировать ~я – to transpose equations.

Удовлетворять-удовлетворить ~ю – to satisfy an equation.

1. Решить уравнение – значит найти все его корни или доказать, что их нет. 2. Уравнение вида $ax + by = c$, где x, y – переменные, а a, b, c – коэффициенты, называется линейным уравнением с двумя неизвестными.

Зембінська Т.М., Морозов І.В., Дубічинський В.В. Російсько-український і українсько-російський словник термінів сільськогосподарської техніки. – Харків, 2004:

Загрузчик, -а, м. –

машина, предназначенная для транспортирования и загрузки материалов в раздаточные бункеры или емкости, а также для бестарной перевозки зерна, кормов, минеральных удобрений.

Загрузчик зерна

Загрузчик удобрений

Загрузчик кормов

Загрузчик комбикормов.

* Загружа/ть, -ю, -ешь зерном

Загрузочн/ый, -ая, -ое устройство

Зимой загрузчик используется в особых климатических условиях.

Завантажувач, -а, ч. –

машина для транспортування, завантаження матеріалів у роздаткові бункери або ємкості, а також для бестарного перевозу зерна, кормів та мінеральних добрив.

Завантажувач зерна

Завантажувач добрив

Завантажувач кормів

Завантажувач комбикормів.

* Завантажу/вати, -ю, -еш зерном

Завантажувальн/ий, -а, -е пристрій

Узимку завантажувач використовується в особливих кліматичних умовах.

Докладніше зі словниками ХЛТ та принципами їх укладання можна також ознайомитися у попередніх публікаціях автора (Дубічинський 2013, 2014, 2015).

Подібні перекладні тлумачно-сполучувані термінологічні мінімуми є методологічною основою для створення великих навчальних словників із певної спеціальності, для текстових навчальних корпусів, збірників вправ. Оскільки такий словник містить унормовану термінологію, то він може слугувати базою для навчання студентів фахової мови та забезпечувати системне знання термінології обраної спеціальності.

Запропонована комплексна процедура опису термінологічних одиниць об'єднує алфавітний та ідеографічний (тезаурусний) принципи відображення термінів, що надає можливість не тільки визначити значення слова, але й знайти його, виходячи з наявності в певному семантичному термінополі – в описуваній терміносистемі.

ЛІТЕРАТУРА

Дубічинський 2013: В.В.Дубічинський Функції термінографічних праць, *Українська термінологія і сучасність*, Київ: Інститут української мови, IX, 112–118.

Дубічинський 2014: В.В.Дубічинський Типовий проект комплексного навчального термінологічного словника, *Українська наукова термінологія*, Київ: Вид-во «Наукова думка», 74–80.

Дубічинський 2015: В.В.Дубічинський Термінографічний аспект термінологічної підготовки фахівця, *Мова. Наука. Культура: зб. наук. праць*, Харків: Міськдруку, 54–65.

Владимир Владимирович Дубичинский

ТЕРМИНОГРАФИЧЕСКИЕ ТРУДЫ ХАРЬКОВСКИХ ЛЕКСИКОГРАФОВ

Резюме

Статья посвящена ознакомлению с принципами и концепциями создания словарей в Харьковском лексикографическом обществе (ХЛО) при Национальном техническом университете „Харьковский политехнический институт“ (Украина). Речь идёт, прежде всего, о переводных (дву- и многоязычных) терминологических толково-сочетаемых словарях. Предлагается оригинальная микроструктура словаря, по которой создаются лексикографические труды ХЛО, а также приводятся примеры словарных статей изданных словарей.

Ключевые слова: лексикография, терминологические словари, микроструктура словаря (словарная статья)